

PRENOVA ALI REURBANIZACIJA MESTNIH JEDER ARHITEKTURNO-PLANERSKI VIDIKI

*Revitalisation or Reurbanisation of City Cores -
Viewpoints of Architecture and Urban Planning*

povzetek

Osnovni cilji celostne preнове mestnih središč so tako splošni kot posebni. Splošni principi izhajajo iz strategije fizičnega urejanja in razvoja mestnega prostora, medtem ko so posebni cilji usmerjeni v specifičnosti kot del pozitivnega gospodarjenja za razpoložljivim prostorom in obstoječo naselbinsko ter stavbo dediščino ne glede na njeno pozitivno ali negativno vrednost. Zaradi demografskih, socialnih in ekonomskih nesorazmerij med željami in možnostmi, je v mestnih središčih nastala potreba po njihovi "reurbanizaciji", kar predstavlja novost tako v raziskovalni kot v načrtovalski in izvedbeni metodologiji urejanja mest. Da bi uskladili nove metode, cilje, in možnosti načrtovanja, so v okviru interdisciplinarnega raziskovalnega projekta raziskani posebni problemi: cilji hkratnega varovanja in razvoja kvalitetne arhitekturne dediščine, možnosti novih metod za načrtovanje in s tem povezanega sistema interdisciplinarnih indikatorjev ter osnovni pričakovani problemi.

summary

The basic aims of a comprehensive revitalisation of city centres are both general and specific. The general principles concern the overarching strategy for the physical organisation and development of the urban space, while the specific ones are focused on particular issues as a part of positive management of the available space and the existing settlement and building heritage, irrespective of their positive or negative value. Because of demographic, social and economic disproportions between requests and possibilities, in city centres originated the need for "reurbanisation" as a novelty from the point of view of research as well as of planning and implementation of the urban development. To adjust new methods, aims and planning, specific problems have been researched: the simultaneous protection and new use of architectural heritage, the possibilities for new methods of planning, a new system of interdisciplinary indicators and basic expected problems.

ključne besede:

arhitektura, urbanizem, mestno jedro, socio demografske spremembe, varovanje in razvoj stavbne dediščine, indikatorji in problemi metodologije planiranja

key words:

architecture, urban planning, city core, socio-demographic changes, protection and development of architectural heritage, indicators and problems of planning methods

NOVE HIPOTEZE HKRATNEGA VAROVANJA KULTURNE DEDIŠČINE IN RAZVOJA MESTNEGA JEDRA

Pojem "prenova" (revitalizacija) starega mestnega jedra je bil doslej vedno uporabljan kot razširitev ciljev revitalizacije in varstva tistih delov mest ali drugih naselij, ki so v svojih jedrih ohranila pomembno kulturno in identitetno stavbno dediščino. Tako so ga doslej razumevali tudi številni mednarodni dokumenti od svetovnega merila kot so to Unescove listine¹, Agende Habitat² itd. do regionalnih ali nacionalnih strateških in zakonskih ciljev ter določil³.

V zadnjih letih pa se je zaradi izjemno hitrih socialnih, demografskih, ekonomskih in tudi političnih sprememb zlasti v Evropi začel uveljavljati nov pojem "reurbanizacija". Ta naj bi prejšnjim ciljem dodal še težnjo po izrazito razvojno razumljeni načrtni prenovi in hkratnem ohranjanju pomenske, kulturne in simbolne vrednosti naselbinskih jeder, ki naj bi svojo vrednost izražala tudi z ekonomsko upravičenostjo tako načrtovane aktivne in celostne preнове⁴.

Temeljni cilji reurbanizacije (celostne preнове) so splošni in posebni. Splošni pomenijo izhodišča za krovno strategijo urejanja in razvoja prostora, posebni so kot del pozitivnega gospodarjenja z razpoložljivim prostorom in obstoječo naselbinsko in stavbno dediščino ne glede na njihovo pozitivno ali negativno vrednost usmerjeni v reševanje specifičnih problemov.

Reurbanizacija širših območij mestnih jeder naj bi dosedanje predvsem varstveno razumljene cilje preнове zaokrožila v naslednje nove in povezane cilje:

- Reurbanizacija jedra postane strateški del prostorskega načrtovanja, urejanja, varovanja in razvoja celotnega mesta: nujna je njena vključitev v dolgoročne razvojne plane.
- Strategija "prenove/reurbanizacije" vključuje temeljno obliko varstva celovite kulturne dediščine mesta: tudi v vseh razvojnih planih je potrebno upoštevati varstvene pogoje zaščitene in identitetno pomembne kulturne dediščine na vseh ravneh od arhitekturnih do naselbinskih, krajinskih in okoljskih vrednot.
- Dosedanje cilje preнове kot temeljne oblike revitalizacije in bodoče kvalitetne reurbanizacije je potrebno razširiti tudi na degradirane dele mesta.
- Reurbanizacija ni le prenova varovane kulturne dediščine ampak tudi, "recikliranje" (usposobitev za novo rabo) obstoječih kvalitetno zgrajenih in oblikovanih struktur ter skrbno nadzorovan "marketing" ugotovljenih naselbinskih in arhitekturnih rednot.
- Metodologija obvezno izhaja iz uvedbe dvostopenjskega načrtovanja, ki mora zaradi posebnih pogojev obsegati:
 - a dolgoročni plan (strategija) celovite mestne preнове kot prvo stopnjo, ki zahteva splošni konsenz (v evropski praksi: "master plan"),
 - b fazne (podrobne) načrte izvedbe celovite preнове zaključenih območij, ki upoštevajo tako splošno strategijo in nujnost posegov kot tudi realne zahteve in možnosti uporabnikov.

Gornji cilji so prvi rezultati široke raziskovalne naloge v okviru 5. evropskega programa pod naslovom Re Urban Mobil (Mobilising Reurbanisation on condition of demographic change), v katerem sodeluje Fakulteta za arhitekturo kot nosilka raziskovalnega poglavja "Arhitektura in urbanistično načrtovanje" ("WP4 architecture and urban planning"). To je ena od štirih osnovnih

tem raziskave (Sociologija in demografija, Arhitektura in planiranje, Ekonomika in zakonodaja, Urbana ekologija), ki bo zaključena do leta 2005 in naj bi utemeljila nov način načrtovanja trajnostnega razvoja mest. V raziskavi, ki jo podpira EU kot eno od pomembnih "mrežnih" (usklajevalnih) raziskav, sodeluje 14 raziskovalnih inštitucij iz vse Evrope, štirim mestom (Leipzigu, Bologni, Leonu in Ljubljani) pa so namenili posebno vlogo vzorčnih ali pilotnih izdelav načrtov reurbanizacije.⁵

METODA PLANIRANJA REURBANIZACIJE POSAMEZNIH SESTAVIN

Ker je bilo doslej planiranje razvoja mest izrazito usmerjeno le v samostojno načrtovanje rasti novih mestnih delov ali v specifično varovanja kulturne dediščine, še niso razvite potrebne enotne metode analiz, planiranja in izvedbe reurbanizacije s cilji, opredeljenimi v začetku. Še več, dosedanje najbolj podrobne analize vzrokov, ki utemnjujejo potrebo po novi obliki planiranja, izhajajo skoraj izključno iz ugotovitev socioloških in demografskih študij, manj s stališča ekonomike in zakonodaje, najmanj s ciljem izdelave novih metod planiranja.⁶

Po definiciji iz srede 90. let naj bi bila potrebna "regeneracija" mestnih jeder v smeri socialne, ekonomske, strukturne in ekološke preнове opuščanih ali degradiranih urbanih predelov ne glede na njihovo istočasno visoko vrednost kulturne dediščine⁷ (Kletzander 1995). Vzroki za to naj bi bili v značilni suburbanizaciji evropskih mest (selitvi na mestna obrobja), v posledični deurbanizaciji mestnih jeder in vzporednem krčenju mest ("shrinking cities")⁸ ter nato v ponovnem naseljevanju z novimi strukturami prebivalcev. Tako nastajajo problemi, ki danes zahtevajo izdelavo novih metod raziskav, načrtovanja in predvsem interdisciplinarno ter z uporabniki povezanega planiranja in izvajanja bodoče reurbanizacije. Obenem so prve analize pokazale, da za načrtovanje reurbanizacije ni mogoče neposredno uporabljati dosedanjih metod urbanističnega načrtovanja (nove) gradnje mest, kar posredno navezuje tudi na nujnost sprememb obstoječe zakonodaje in morda tudi normativizma.

Da bi vgradili nove cilje preнове v celoviti (integralni) prostorski plan mesta, je potrebno zaradi spremenjenih zahtev opredeliti tudi nekatere nove sestavine strategije razvoja in metode dela:

a) Kriteriji splošnih usmeritev reurbanizacije (razvojne preнове) postanejo del enotne strategije varstva in upoštevanja posebnih vrednot. Te sestavine so:

- varstvo zaščitene območij in delov zaščitene nepremične dediščine,
- prenova tistih degradiranih urbanih območij, ki so vezana na kvalitetne (karakteristične) mestne predele,
- ker so poleg nevedenih splošnih skoraj za vsako naselje pomembne tudi zanj značilne posebnosti (identitetne vrednote), zato naj te postanejo izhodiščno merilo tudi za kvaliteto bivanja in ekonomsko upravičenost reurbanizacije.
- uveljavitev smotrnosti in prednostne vloge preнове pred novogradnjami za celotno grajeno strukturo.

b) Opredelitev območij za prenovu se določi po fizičnem obsegu, vrednostnih kriterijih, pričakovanih problemih in možnih rezultatih.

c) Vgradi se razmerja med prenovu in novogradnjami v merilu izvedbenih načrtov.

č) Splošne cilje opredeli interdisciplinarna skupina, ki jo

koordinirajo ustrezne službe mestne uprave.

d) Kot splošna zahteva se uvede participacijo prebivalcev, lastnikov in uporabnikov za potrebe promocije in kot nujna sestavina načrtovanja in izvedbe preнове.

Izdelava usmeritev in pogojev celovitega varstva kvalitetnih (karakterističnih) območij mesta in kulturne dediščine mora ob splošnih pogojih varstvenih postopkov zajeti tudi dodatne sestavine:

- Analizo vrednot, podobe in strukture značilnih (karakterističnih) območij mesta ter postavitev oblikovalskih usmeritev zanje.
- Izdelavo "strokovnih osnov" za integralno varstvo zaščitene nepremične dediščine mesta, ki mora biti dopolnjena z aktualiziranjem stanja, določitvijo vplivnih območij, postavitvijo novih varstvenih pogojev, ki omogočajo tudi razvoj.

Prenova degradiranih delov zahteva naslednje dejavnosti:

- analizo in določitev degradiranih delov glede na prostorsko zasnovu, stavbno tkivo, vsebino (obstoječe študije in dokumentirano stanje je potrebno dopolniti z interdisciplinarno dogovorjenimi kazalci/indikatorji),
- izdelavo predlogov za smotrno rabo nekvadratno uporabljanega prostora, za ekološke, vsebinske in kvalitativne sanacije ali nadgradnje degradiranih delov mestnega centra, za ekonomsko ugodne rešitve pridobivanja novih kapacitet v degradiranih delih,
- nujno vzpostavitev stalne povezave z drugimi deli plana preнове in s strategijo razvoja mesta kot celote!

Razvoj obstoječih grajenih struktur ("recikliranje") in usmerjanje v kvalitetno rabo ter hkratno varovanje tistega dela, ki ga ovrednotimo kot obstoječe kulturno dediščino, naj bi bilo usmerjeno v naslednje cilje:

- Predhodno mora nastati ustrezna "banka podatkov" za vse kategorije prostora in stavb, za vsebine, za socio-demografske značilnosti in ekonomske okvire, nato se določi strategijo razvoja in šele kot zadnjo stopnjo načrtovanja tudi razvojne dokumente.
- Izdelati je potrebno količinsko opredeljene scenarije za razvoj: celovita strategija preнове mestnega jedra (centra...) se povezuje s posameznimi smotrno izbranimi predeli glede na njihove fizične, vsebinske ali pomenske značilnosti.

Postopna izdelava načrta celovite preнове je potrebna zaradi dveh osnovnih vzrokov. Obvezno je namreč načrtovati iz dejanskega stanja in ne iz zastarelih ali iz medsebojno neprimerljivih podatkov, obenem pa ustvariti aktivno sodelovanje s prebivalci in uporabniki mestnega območja, za katerega načrtujemo pogoje za "reurbanizacijo".

Glede na vzporedne raziskave in izkušnje evropskih mest poteka načrtovanje v naslednjih štirih zaporednih stopnjah:

- 1 V prvi fazi poteka poenotenje in aktualiziranje doslej zbranih ali izdelanih gradiv, študij, analiz, načrtov za prenovu in varstvo, kar omogoča skrajšanje roka izdelave načrtov in večje možnosti za usklajevanje zahtev.
- 2 Iz gradiv se v nadaljevanju pripravi osnovno informacijsko bazo za načrtovanje in monitoring procesa preнове, izhodišča (ali pomoč pri postavljanju izhodišč) za dolgoročno strategijo, določi se hierarhijo nujnosti posameznih akcij, potrebnih za izdelavo načrta in za izvedbo celovite preнове.
- 3 Sledi končna izdelava dolgoročnega načrta "reurbanizacije"

(celovite preнове) centra mesta. Načrt je kot sestavina mestnega plana razčlenjen po vsebinskih in prostorskih segmentih.

- Za uveljavitev načrta na ravni "master plana" je potrebno zagotoviti ustrezno interdisciplinarno ekipo, dovolj močne aktivnosti na ravni mesta (vključevanje javnosti) in pripravljenost politike mestnih oblasti! Pred vsemi zaključki je pomembna njihova utemeljitev z ustreznimi demografskimi, sociološkimi in ekonomskimi kazalci ter scenariji!
 - Osnovni načrt reurbanizacije mestnega jedra ("master plan" preнове) je mogoče sprejeti kot del prostorskih dokumentov mesta ali povsem samostojno. Vzporedno se zagotovi stalen monitoring (ustrezne službe), oblikovanje dovolj aktivnih iniciativ (z usmeritvijo v zagotavljanje kvalitet javne dobrine in v ustrezno razvojno iniciativo = management) in povezavo s ciljno strategijo na državni ali celo internacionalni ravni.
- 4 Izdelava in začetek realizacije postopnih (faznih) detajlnih načrtov celovitega strateškega načrta reurbanizacije izbranega mestnega jedra pomeni zadnjo, dolgoročno stopnjo in je hkrati že del realizacije.
- Pri tem mora biti upoštevana možnost prednostne izbire posameznih območij za izdelavo podrobnih načrtov za izvedbo. Po obsegu so to lahko zaključeni deli mestne strukture, značilni kompleksi ali posamezni (zlasti zaščiteni) deli arhitekturne dediščine. Izbor teh prednostnih izvedbenih stopenj izhaja iz celovitega načrta preнове, aktualnosti in možnosti za izvedbo.
 - Izbrani predeli, ki so dovolj homogeni tako z oblikovnega kot vsebinskega in razvojnega stališča, se lahko začno obravnavati že med nastajanjem celovitega strateškega plana preнове - zlasti so koristni kot pilotni primeri.
 - Takoj je mogoče začeti izdelovati vzorčni (pilotni) načrt in izvedbo reurbanizacije za tak izbrani del mesta, ki ima dobre razvojne možnosti, ali ki je izrazito degradirano območje, ali kjer arhitektura ne predstavlja velikih tehnoloških problemov.
 - Za uveljavitev in kvalitetno izvedbo delnih načrtov celovite preнове je potrebno zagotoviti njihovo ustrezno vlogo v razvojnih načrtih mesta ter aktivno vključitev lastnikov, uporabnikov in potencialnih investorjev v obliki formiranja posebnih iniciativnih skupin.

Podrobne sestavine so določene glede na specifiko posameznih območij ali sestavin. Čas priprave je odvisen od stopnje razpoložljive dokumentacije: zlasti je pomembna dovolj podrobna arhitekturna analiza dejanskega stanja, ne samo pregled starih načrtov...

Gornja zasnova postopkov za reurbanizacijo jedra mesta oziroma njegovih kvalitetnih značilnih (karakterističnih) delov je osnovni okvir, ki ga je mogoče uveljaviti če bi takoj izvedli naslednje ukrepe:

- a vgraditev preнове kot strategije v razvojni načrt mesta,
- b zbiranje, poenotenje in aktualizacijo dosedanjih gradiv (oblikovanje "banke podatkov" in kvalitetnega monitoringa),
- c koordinacijo izdelave osnovnega načrt preнове ("master plan"),
- d dogovor o pilotnem projektu celovite preнове izbranega vzorca,
- e oblikovanje ustreznih strokovnih, koordinacijskih in civilnih skupin za omogočanje sodelovanja javnosti in za promocijo zamisli o prenovi mestnega centra.

INDIKATORJI REURBANIZACIJE KOT IZHODIŠČE ZA NAČRTOVANJE

Indikatorji (kazalci) reurbanizacije so tisti značilni problemi ali stanja, ki kažejo na določene lastnosti v razpoznavanju vzrokov za spremembe. Pridobimo jih z ustreznim sistemom dokumentiranja, analiz in vrednotenja in morajo omogočiti tako interdisciplinarno primerljivost vrednosti kot objektivni monitoring stanja. Zato je potreben predhodni konsenz o izboru, načinu pridobivanja in analizi ter o pričakovanih ciljih tako pridobljenega sistema kazalcev.

Izbor indikatorjev izhaja iz osnovne naloge usklajevanja načrtovanja reurbanizacije in vključevanja preнове v integralni razvoj ožjega in širšega prostora. Osnovni nabor indikatorjev, kakor jih razume posamezna stroka ali kot so vključeni v usmeritvene cilje posameznih problemskih sklopov v okviru načrtovanja in izvajanja preнове, morajo biti podani za vsako odločitev posebej. Za raven medsebojnega usklajevanja in primerljivosti indikatorjev pa naj bi se opravile uvodne delne raziskave ter izdelalo usklajena merila. Posebej za ekonomske in sociodemografske indikatorje se pričakujejo vzporedna izhodišča, ki so sestavni del splošne strategije razvoja regije in lokalne skupnosti. Indikatorji naj ne bi služili le raziskovalnim rezultatom ampak naj bi bilo obvezno opredeljeni tudi s stališča njihove uporabnosti za strateško in neposredno načrtovanje, za monitoring in za rabo v procesu preнове.

V okviru predloga nove metodologije načrtovanja reurbanizacije (celovite preнове) mestnih jeder je mogoče kazalce razčleniti v nekaj osnovnih skupin. Te so delno samostojne in jih obdelujejo za to usposobljene skupine specialistov, v končnem rezultatu pa naj bi služile načrtovanju, spremljanju in izvajanju procesa reurbanizacije. Zato je mogoče s stališča načrtovalcev izluščiti najznačilnejše sestavine posameznih skupin. Te sicer ne zajemajo celotnega obsega indikatorjev, potrebnih za ustrezno analizo s stališča posamezne stroke ali specifične skupine problemov, so pa za načrtovalce ključni in pričakovani rezultati vzporedno pripravljenih analiz.

Za čim večjo stopnjo medsebojne primerljivosti in obenem neposredne uporabnosti za odločitve v okviru načrtovanja reurbanizacije, je mogoče izpostaviti naslednjih 5 skupin indikatorjev:

1. Posebni kazalci prostora in infrastrukture:

- pogoji, ki so in ki danes ustvarjajo posebno vlogo in razmerja izbranega dela mesta in njegove infrastrukture do mesta in regije v fizičnem pomenu: ocena mora biti opravljena z vidika naravnih in grajenih pogojev;
- kazalci vloge in razmerja izbranega dela mesta do strateških izhodišč razvoja - vrednotenje naj bi bilo analizirano v okviru obstoječih strateških načrtov na ravni upravne enote, mesta, regije, države ali širšega (evropskega...) prostora;
- kazalci stanja splošnih ekonomskih, socio-demografskih, tehničnih, fizičnih, ekoloških (...) pogojev geomorfoloških in grajenih struktur; ovrednotenje poteka na ravni mesta, izbranega območja, stavbnih karejev, infrastrukturnih enot (to je: od trgovine, šolstva, rekreacije, transporta do energije, komunikacij itd.) in v posebnem razmerju do posebnosti okoljskih, geoloških in geomorfoloških struktur;
- kazalci vpliva zaščitenih območij, spomenikov in posebnih sestavin, vezanih na izbrano območje (kulturno, simbolno, semantično, estetsko, socialno, demografsko itd.) - vrednotenje naj izkaže pričakovano vlogo (vpliv) teh

kazalcev v bodočem planiranju in izvedbi prenove-reurbanizacije.

2. Kazalci tehničnih pogojev:

- tehnično stanje, značilnosti in vrednote osnovnih mestnih sestavin vrednotenje vplivov je opravljeno znotraj izbranega prostora (komunikacije, vse vrste oskrbnih dejavnosti in struktur...), vrednosti morajo biti primerljive z osnovnimi značilnostmi širšega okolja, mesta kot celote;
- tehnično stanje grajenih sestavin (struktur) - končni cilj je podrobna baza podatkov vsake grajene sestavine; prvi cilj je pridobiti podatke o značilnih (tipičnih) skupinah grajenih sestavin, kar naj omogoča tudi predvidevanja o zahtevah za finančne vložke in funkcionalne možnosti;
- tehnične posebnosti značilnih grajenih sestavin - zbir podatkov in ovrednotenje posebnih znanj in izkušenj (v okviru izbranega dela mesta in v regiji);
- posebni kazalci značilnih gradiv in tehnologij - pregled in ovrednotenje historičnih, sedanjih in pričakovanih posebnosti uporabe gradiv ali tehnologij (v okviru izbranega dela naselja, posebnih skupin stavb in v povezavi z značilnostmi širše regije);
- posebni kazalci tehničnih pogojev zaščitene stavbne dediščine in degradiranih delov izbranega območja naselja iz podatkov izhaja nujnost in možnost ohranitve te dediščine v okviru reurbanizacijskega procesa.

3. Ekonomski kazalci v planiranju, upoštevani kot delni usmerjevalci predloga novih vsebin:

- splošni kazalci trenutnega ekonomskega stanja izbranega območja - v razmerju do mesta, regije ali posebnih upravnih enot;
- posebni kazalci značilnih ekonomskih sestavin (struktur) - znotraj izbranega dela naselja in v razmerju do posebnosti grajenih sestavin na mikro in makro ravni (stavba in skupina stavb - izbrano območje in mesto ter regija);
- ekonomski kazalci pozitivnih ali negativnih procesov razvoja - pričakovanja ali izkušnje, ki so vezane na izbrano območje ali na grajeno enoto (ki je bila grajena za posebne potrebe: bivanje, trgovino, proizvodnjo, šolstvo, kulturo, turizem ipd.);
- ekonomski kazalci možnosti pozitivnega razvoja izbranega območja - v razmerju do razvojne strategije mesta ali posebnih administrativnih enot in ob upoštevanju socio-demografskih in prostorskih kazalcev.

4. Kazalci socio-demografskih pogojev upoštevani so kot delni usmerjevalci predloga novih vsebin:

- kazalci stanja pozitivnih in negativnih socio-demografskih pogojev - v razmerju med izbranim območjem in mestom ali regijo in v razmerju do posebnosti (tipologije) obstoječih grajenih sestavin;
- socio-demografski kazalci stanja - izbor posebnih kriterijev za vsako skupino z možnostjo dokumentiranja, spremljanja in vrednotenja stanja socio-demografskih pogojev v izbranem delu mesta, v časovnem prerezu, v okviru socialne razslojenosti ali posebnih problemov, skupin itd.;
- kazalci predvidevanja socio-demografskih procesov - izbor posebnih kriterijev in/ali metod za vsako specifično okolje.

5. Kazalci kulturnih pogojev:

- kazalci vpliva vrednosti kvalitetne grajene kulturne dediščine na njihovo bodočo vlogo - v razmerju med izbranim

območjem in mestom/regijo, v razmerju med posebnimi (zaščitnimi...) stavbnimi kompleksi, javnimi prostori itd.;

- kazalci kulture bivanja - posebnosti in vrednote družbenega, kulturnega, vsakodnevnega življenja, ki je vezano na posebne dele mesta, stavbe ali skupine stavb - vrednotenje naj bi podalo tudi razmerja med stanjem in pričakovanimi spremembami;
- kazalci vloge ali pomena kulturnih dejavnosti - znotraj izbranega območja v medsebojnem razmerju med njegovimi posebnimi deli in v razmerju med izbranim delom in mestom;
- kazalci splošne kulturne vrednosti (pomena) izbranega območja - v primerjavi in ovrednotenju z ravnijo mesta, upravne enote, regije, države itd.

PRIČAKOVANI PROBLEMI OB NAČRTOVANJU

Načrtovanje reurbanizacije naj bi v okviru nove metodologije zagotovilo ne le splošne pogoje urbanega razvoja, ampak naj bi reševalo hkrati posebne skupine problemov: ekonomike, zakonodaje, sociologije, demografije, ekologije, tehnologije, kulturne in naravne dediščine itd. Pričakovati je, da bo skušalo vsako okolje izhajati iz svojih posebnih meril in izkušenj ali državnih oziroma lokalnih zakonov, norm, predpisov. Da bi uskladili to heterogenost pristopov in s tem ne le razvili novo teorijo načrtovanja, ampak tudi primerljivost med posameznimi pristopi, je potrebno najprej razpoznati nekatera vprašanja in pričakovane lokalne posebnosti.

Ko je bilo postavljeno vprašanje o prednostni lestvici kazalcev za reurbanizacijo, se je v evropski praksi - še bolj pa bi se najbrž v slovenski - pokazalo, da so sedanja merila povsem neprimerljiva, saj izhajajo povsod iz predsodka, da naj bi bila ista kot za dosedaj uveljavljeno načrtovanje gradnje novih delov mest ali ozko omejeno varstvo kulturnih spomenikov⁹. Podobno kot planerji tudi ekonomisti, sociologi in demografi izhajajo iz metod, uporabljenih le za teoretično določene cilje brez upoštevanja posebnosti reurbanizacije, ki vsebuje posebej močan povratni vpliv že zgrajenega bivalnega okolja na možnosti in posebnosti bivanja ter dela v njem in ne obratno. Če je morda tako zožen pogled na prednostno vlogo indikatorjev (kazalcev) še opravičljiv za posamezne strokovne študije ali za časovno ozke politične odločitve, je povsem neuporaben za sintezo v okviru načrtovanja dolgoročnega procesa reurbanizacije!

Da bi prepoznali ovire in možnosti, ki jih moramo upoštevati v izhodišču za metodologijo planiranja, analiz in sintez, je pokazala analiza nekaterih prvih poskusov načrtovanja in realizacije reurbanizacije nekatere osnovne probleme. Najpogostejša negativna izkušnja je bila v naporih večine mest s kvalitetno stavbno dediščino, da so v njeno likovno in fizično varstvo vložili izjemne napore, ob hkratnem zanemarjanju njene vsebine, prebivalcev, ekonomičnosti, razvojnih možnosti. To so sicer znana dejstva, ki izhajajo iz pomembne in s strani javnosti močno nadzorovane naloge varstva kulturne dediščine, vendar so rezultati marsikje vodili v praznjenje mestnih jeter (Leipzig, Leon itd. - tudi Ljubljana...). Povsem nasprotni so podobno negativni primeri, ko je bila kvalitetna kulturna dediščina razvrednotena in uničena s ciljem, da bi pridobili hitre ekonomske ali socialne rezultate z neustrezno vsebino arhitekturne dediščine ali preprosto z rušenjem in nadomeščanjem s ceneno novo gradnjo (obroč okrog jedra Londona po drugi svetovni vojni, Bukarešta v času Ceusescuja itd. v manjši meri tudi nekatera slovenska mesta in to celo v zadnjem obdobju...).

Po pravilu so bili načrti za take posege izdelani in uresničeni ločeno od mnogih posebnih analiz, ki so jih pripravili avtonomni posamezniki ali inštitucije, razlog pa je bil pogosto prav v pomanjkanju koordinacije med načrtovalci, oblastni in uporabniki. Najpogostejše probleme je mogoče združiti v nekaj skupin. Ko so razpoznani, jih lahko z ustreznim pristopom spremenimo tudi v spodbude za kvalitetnejše reševanje reurbanizacije.

SKUPINA PROBLEMOM: SPLOŠNE OVIRE IN MOŽNE SPODBUDE:

Obstoječi lokalni, regionalni ali državni strateški razvojni načrti so lahko prva možna ovira ali stimulacija za proces reurbanizacije.

Ker so lahko strategije predvsem rezultat političnih odločitev ali ciljev, ki nadomeščajo strokovne predloge in analize bodoče reurbanizacije, je pomembno vedeti, do katere mere imajo sploh lahko interdisciplinarno načrtovani cilji reurbanizacije povraten vpliv na vnaprej določene strateške cilje (ki se še niso pripravljali na temelju spoznanj o možnostih reurbanizacije).

Če splošni strateški dokumenti že predpostavljajo celovito izvajanje reurbanizacije, so lahko preveč podrobni arhitekturni in urbanistični pogoji izvajani kot prepovedi in ne kot stimulacija za uporabnike v tem primeru je pomembno vedeti kakšne stimulacije ali destimulacije bodo uporabljene v okviru izvajanja reurbanizacijskega procesa, pa tudi do kakšne mere bo imela civilna iniciativa povraten vpliv na to.

Če strateški načrt predvideva vzporedno načrtovanje (hkraten razvoj mesta in prenovalo), je metodologija načrtovanja reurbanizacije pogosto podrejena določenim prednostnim ciljem ali pogojem za izbrani del naselja v tem primeru je pomembno, da se določi način predhodnega soglasja o vlogi (hierarhiji) posameznih problemskih sklopov v procesu prenove.

Gornji primeri so lahko najbolj nezaželeni ovire v planiranju reurbanizacije, saj ovirajo že sam začetek procesa. V mnogih državah imajo na videz podobni zakoni in vsakodnevna praksa večji ali manjši vpliv na možnost reurbanizacije. Vendar je kljub navidezni podobnosti njihovo razumevanje in s tem raba za uporabnike, lastnike, investitorje in odredbodajalce povsem različno. Zato pričakujemo, da bo eden od rezultatov raziskave tudi pobuda za razvoj ali prilagoditev zakonodaj povsod tam, kjer te niso primerne ali kjer so celo ovira za reurbanizacijske procese.

SKUPINA PROBLEMOM: RAZLIČNA IZHODIŠČA

Izvedbo načrta reurbanizacije in adaptacije ali varstvo posameznih stavb v izbranem območju si različno razlagajo uprava, načrtovalci, investitorji in izvajalci. To je ugotovitev, ki je povzeta iz izkušenj tistih mest, kjer so doslej izvajali prenovalo za območja, kjer je tudi kvalitetna stavbna dediščina (velja za večino mestnih jeder v Sloveniji, pa tudi za Leipzig, Bologno, Leon itd. ki so bili izbrani kot vzorci v evropskem prostoru za raziskavo Re Urban Mobil). Vzroke za to je povsod mogoče odkriti zlasti v neustreznih načinih odločanja in tudi načrtovanja.

- Končne odločitve o prednostnih rešitvah so v dejanskem procesu izvajanja reurbanizacije pogosto različne od tistih v planskih dokumentih. Vzrok temu je neustrezna povezanost med krajevnimi službami (=občinski in drugi odredbodajalci), investitorji (=lastniki...) in "developerji"

(razvojnimi managerji, političnimi strategi...) na eni strani ter raziskovalci, načrtovalci in strokovnimi svetovalci na drugi strani. To se ne dogaja le po zaključenem načrtovanju in med izvedbo ampak pogosto tudi že med načrtovanjem samim. Dokler ni uveljavljenih posebnih pravil o obveznem sodelovanju je zato tako zaprtost odločanja mogoče vsaj začasno na lokalni ravni preseči s predstavitevjo slabih in dobrih zgledov ter njihovih posledic javnosti.

- Pogosto so predlagani splošni strateški in realni podrobni cilji reurbanizacije brez resničnega poznavanja možnosti in posledic v obravnavanem urbanem okolju. Nekatere največkrat ponovljene napake so naslednje:
- predlogi za ohranitev kulturne in naravne dediščine so podani brez upoštevanja tehnoloških in socio-demografskih pogojev in brez resničnega poznavanja stanja spomenikov in dediščine,
- nove dejavnosti in nov ekonomski razvoj so pogosto predlagani brez predhodnega izračuna nujnih bodočih vlaganj v obstoječe stavbe, infrastrukturo ali v obvezno restavriranje spomenikov,
- razvoj (vsebinske spremembe) posameznih delov mesta ali skupin stavb se napačno načrtuje le glede na njihove prostorske in fizične možnosti in brez upoštevanja obstoječih socialnih ali demografskih posebnosti znani so tudi primeri načrtovanja socialnih sprememb brez upoštevanja fizičnih lastnosti stavb.

V procesu izvajanja reurbanizacije lahko postanejo rezultati zelo negativni takrat, ko niso hkrati upoštevane možnosti, zahteve in posledice. Problemi se začno največkrat šele po zaključenem načrtovalskem procesu, ko ni več formalne potrebe po sodelovanju med raziskovalci, načrtovalci upravnimi službami in izvajalci. Zato lahko predpostavljamo, da bi zahteva po stalnem (kontinuiranem) sodelovanju kot obvezni sestavini načrta reurbanizacije postala pomembna oblika stimulacije zlasti za prebivalce in lastnike.

Da bi v procesu reurbanizacije uvedli pozitivno prakso in preprečili nesporazume med teoretičnim načrtovanjem ter dejansko izvedbo, moramo razviti ustrezne sisteme stalnega preverjanja indikatorjev obenem pa tudi sodelovanja in usklajevanja vseh sodelujočih tako v teoriji metodološkega pristopa kot dodatno za vsak primer posebej. To bo po pričakovanju vodilo v novo obliko organiziranja procesa načrtovanja in izvedbe reurbanizacije. Ena od predhodnih oblik je bila že predlagana tudi v slovenskem prostoru kot "odprto načrtovanje"¹⁰, kar v drugih državah nadomeščajo ali z uvedbo civilne iniciative ali z lokalno bolj ali manj prilagojenimi oblikami obveznega in stalnega povezovanja javnosti, stroke in politike.

SKUPINA MOŽNIH PROBLEMOM: NEUSTREZNA VZGOJA IN NEPRIMERNO ZNANJE

Eden od rezultatov analize uspešnosti dosedanjih načrtov prenove je pokazal, da so bili številni med njimi neuspešni zaradi pomanjkljive usposobljenosti načrtovalcev ali nezadostne izobraženosti in informiranosti investitorjev, izvajalcev, upravnih služb in tudi javnosti. Zato se postavlja vprašanje: ali je izobraževanje pomemben del reurbanizacije ali pa le vzporednica formalnim oblikam informiranja o načrtih, kar je bila dosedanja praksa?

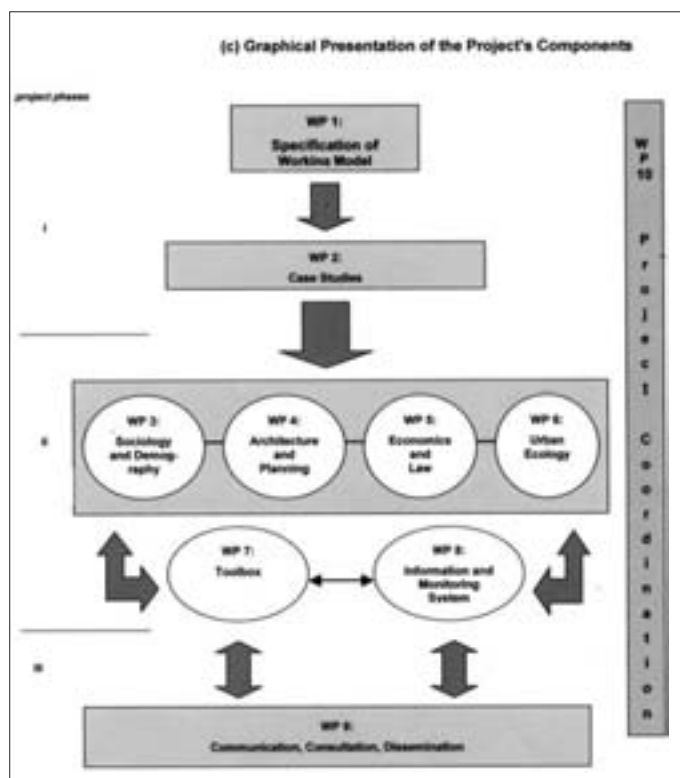
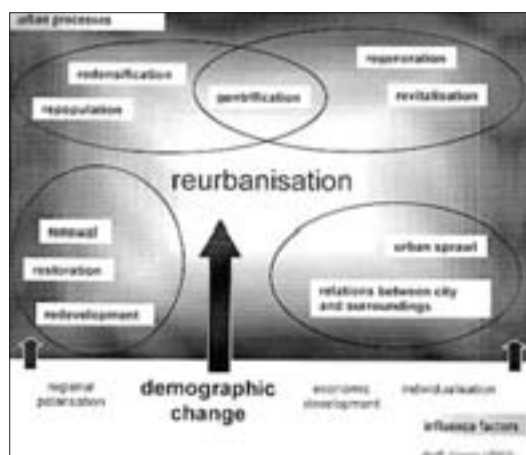
Ker je reurbanizacija nova metoda (nova sestavina) urbanističnega načrtovanja z novimi problemi in novimi pogledi na interdisciplinarnost pristopa, večina načrtovalcev in njihovih strokovnih sodelavcev za tako delo ni bila izšolana ali si (še) ni pridobila ustreznih izkušenj in znanj. To je lahko pomemben vzrok za neustrezno načrtovanje in za negativne rezultate. Zato morda lahko pričakujemo, da bodo na začetku vodili izdelavo reurbanizacijskih načrtov le načrtovalci z največ izkušnjami in izbrani strokovnjaki, istočasno pa bodo sodelovali pri vzgoji novih generacij načrtovalcev in raziskovalcev.

Cilji reurbanizacije so gotovo različni od ciljev doslej znane "revitalizacije" (prenove) historičnih mestnih jeter in od ciljev gradnje (= urbanističnega razvoja...) novih ali rastočih mest, seveda pa tudi od tako imenovanega "političnega" ali "estetskega" (tudi avtorskega!) urbanizma. Posledično nove metode in pričakovane rezultate težko razume in sprejme večina uporabnikov, investorjev, politikov in celo načrtovalcev, če z novimi cilji ni pravočasno in ustrezno seznanjena. Zato se mora že pred načrtovanjem začeti z različnimi oblikami informiranja in učenja, nadaljevati pa se mora tudi po zaključku načrtovanja, ko poteka proces izvedbe. To je namreč edini mogoč način kako uveljaviti resnično in koristno sodelovanje med načrtovalci in uporabniki s ciljem "odprtega načrtovanja".

Informiranje in vzgoja obeh skupin načrtovalcev in uporabnikov lahko postane kot posebna sestavina procesa reurbanizacije od načrtovanja do realizacije edini način za celovito upoštevanje potreb v strategiji trajnostne reurbanizacije mestnih jeter, obenem pa pomembna oblika stimulacije za prebivalce.

VIRI

1. Doktrina 1, Mednarodne listine ICOMOS, Združenje ICOMOS/SI, Ljubljana 2003
2. Agenda Habitat Carigradska deklaracija, II konferenca ZN o človekovih naseljih, Carigrad 1996
3. Zlasti listine Sveta Evrope in priporočila ter listine EU (Forward planning the function of cultural heritage in a changing Europe, Council of Europe, Brusel 2000
4. Pickard, Robert: Management of Historic Centres, Council of Europe, London, New York 2001
5. Osnovni program in izhodišča ter podatki o sodelujočih institucijah, raziskovalcih in poteku raziskave so objavljeni na spletni strani www.re-urban.com
6. Haase, Annegret - Steinfuehrer, Annet: Understanding and Key indicators of Reurbanisation with Reference to Demographic Change, UFZ Leipzig-Halle, Leipzig 2003.
7. Kletzander, A.: Urbane Regeneration in Nordengland, Augsburg 1995.
8. Power, A., Mumford, K.: The slow death of great cities? Urban abandonment or urban renaissance, Layerthorp 1995.
9. Fister, P.: Comparative disciplinary analysis for architecture and planning, referat, Leipzig 2002, www.re-urban.com/home (WP4)
10. Fister, Peter: The experiment of "Open Planning" in the revitalisation of historic centre, v: Urban conservation in Europe and America, Planning, Conflict and Participation in the Inner City, European regional conference of Fulbright commissions, Rome, 1975.

Sliki:
shema procesa reurbanizacije kot jo utemeljujejo socio demografski problemi (A. Haase, Leipzig 2003)

prof dr Peter Fister
Univerza v Ljubljani
Fakulteta za arhitekturo
peter.fister@arh.uni-lj.si